

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

**ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ СЕМЕНА КУЗНЕЦЯ**

"ЗАТВЕРДЖУЮ"

Заступник керівника
(проректор з науково-педагогічної роботи)

Ораторське мистецтво та спічрайтинг

робоча програма навчальної дисципліни

Галузь знань	02 Культура і мистецтво
Спеціальність	028 «Менеджмент соціокультурної діяльності»
Освітній рівень	другий (магістерський)
Освітня програма	Подієвий менеджмент

Вид дисципліни
Мова викладання, навчання та оцінювання

**базова
українська**

Завідувач кафедри філософії та політології

Кузь О. М.

**Харків
ХНЕУ ім. С. Кузнеця
2018**

ЗАТВЕРДЖЕНО
на засіданні кафедри філософії та політології
Протокол № 1 від 28. 08.2018 р.

Розробники:
Кузь О. М., д.філос.н., проф. кафедри філософії та політології
Потоцька Ю. І., к.філос.н., доц. кафедри філософії та політології

**Лист оновлення та перезатвердження
робочої програми навчальної дисципліни**

Навчальний рік	Дата засідання кафедри – розробника РПНД	Номер протоколу	Підпис завідувача кафедри

1. Вступ

Анотація навчальної дисципліни:

«Ораторське мистецтво та спічрайтинг» – синтетична дисципліна про переконання словом, майстерність мовлення. Ця майстерність пов'язана як з усною промовою, так і з текстовим повідомленням. Ораторське мистецтво, риторика, красномовство завжди посідали значне місце в класичних наукових традиціях. Їх формування співпадає з періодами найбільшого розквіту культури. Риторика має традиційні зв'язки з філософією, логікою, політикою, юриспруденцією, філологією. В класичних риторичних традиціях відзначається, що підготовка тексту потребує ретельної праці, вона не повинна здійснюватись у відриві від наукової істини та етики; успішна імпровізація можлива тільки завдяки глибоким знанням і багатому досвіду. Промову потрібно здійснювати не для того, щоб вразити, а для того, щоб досягти розуміння.

Риторичне знання є затребуваним і в сучасних соціокультурних умовах. Водночас із становленням сучасного постіндустріального суспільства, для якого інформація є найголовнішим ресурсом, в якому з'являються нові інформаційні технології, відбувається формування нового наукового мислення, філософії комунікації. Дискурс, ситуативна промова, процеси розуміння аналізуються сучасною риторикою (*rhetorica nova*), яка з'являється завдяки розвитку лінгвістики, теорії масової комунікації в сучасній культурі.

Програма дисципліни «Ораторське мистецтво та спічрайтинг» відповідає навчальному плану підготовки магістрів зі спеціальності «Менеджмент соціокультурної діяльності». Вивчення дисципліни є важливим з огляду на її практичну спрямованість. Засвоєння законів, принципів та настанов ораторського мистецтва є надзвичайно важливим з огляду на специфіку освітньо-професійної програми «Подієвий менеджмент». Дисципліна дозволяє адаптувати студентів до практичної діяльності в галузі реклами і зв'язків з громадськістю, одним з важливих завдань якої може стати розробка усних промов, презентацій, текстів виступів керівника, громадського діяча, організатора культурних заходів чи політичного лідера, підготовка самого замовника до проголошення спічу. Наявність у майбутніх магістрів освітньо-професійної програми «Подієвого менеджменту» знань в сфері підготовки, написання та техніки проголошення промов забезпечить більшу ефективність їхньої діяльності, яка переважно буде пов'язана із досягненням особистих та суспільно значущих цілей у публічній сфері. Уміння апелювати до свідомості та емоційної сфери громадян, виборців, споживачів, представників різноманітних соціальних страт засобами мовлення та невербальної комунікації може стати запорукою реалізації стратегії громадсько-політичного, соціокультурного та соціально-економічного успіху.

Мета навчальної дисципліни:

Метою викладання навчальної дисципліни «Ораторське мистецтво та спічрайтинг» є формування знань про основи ораторського мистецтва, особливості впливу однієї людини на іншу, допомога студентам в опануванні навичок публічного красномовства.

Основними **завданнями** вивчення навчальної дисципліни є формування у студентів певних вмінь і навичок, які є частиною загальних і спеціальних (фахових, предметних) компетентностей. Компоненти вказаних компетентностей репрезентуються як здатність до засвоєння основ загальної духовної культури і, перш за все, – культури мислення та мовлення; як спроможність до публічних промов, полеміки, дебатів; як уміння продукувати тексти академічного, соціокультурного, професійного, соціально-політичного спрямування.

Об'єктом навчальної дисципліни є усна та письмова комунікація.

Предметом навчальної дисципліни є теорія і практика підготовки усних публічних виступів і текстів публічних промов для різних сфер діяльності.

Навчальна дисципліна «Ораторське мистецтво та спічрайтинг» є базовою дисципліною професійного циклу підготовки магістрів із спеціальності 028 «Менеджмент соціокультурної діяльності».

Курс	1	
Семестр	1	
Кількість кредитів ECTS	5	
Аудиторні навчальні заняття	лекції	18
	семінарські, практичні	22
	лабораторні	
Самостійна робота		110
Форма підсумкового контролю	іспит	

Структурно-логічна схема вивчення навчальної дисципліни:

Попередні дисципліни	Наступні дисципліни
Філософія	Культурна політика
Менеджмент організацій	Соціальна і культурна антропологія
Політологія	Управління івент-проектами

2. Компетентності та результати навчання за дисципліною:

Компетентності	Результати навчання
1. Здатність до абстрактного мислення, аналізу, синтезу та встановлення взаємозв'язків між явищами та процесами	Аргументувати власну точку зору в дискусії на основі етичних міркувань, соціально відповідально;
2. Здатність діяти на основі етичних міркувань, соціально відповідально і свідомо	
3. Здатність спілкуватися з представниками різних професійних груп та у міжнародному контексті	Організовувати та здійснювати комунікації з представниками різних професійних груп та у міжнародному контексті;
4. Навички формування та демонстрації лідерських якостей	
5. Вміння створювати та організовувати ефективні комунікації в процесі управління	Демонструвати вміння взаємодіяти з людьми та впливати на їх поведінку;

3. Програма навчальної дисципліни

Змістовий модуль 1. Теоретична риторика

Тема 1. Ораторське мистецтво та спічрайтинг як навчальна дисципліна

Що таке ораторське мистецтво? Розрізнення риторики, ораторського мистецтва, красномовства та мистецтва мовлення. Давньогрецька риторика. Класична риторика. Розвиток красномовства. Історія ораторського мистецтва. Поява публічної людини. Традиції ораторського мистецтва у Новий час.

Сучасна риторика: загальне і особливе. Поняття комунікації. Лінгвістична прагматика. Поняття дискурсу. Основні фактори мовленнєвої комунікації: комунікативна мета, адресат, позиція автора і спостерігача, тема, жанр. Введення в аналіз дискурсу. Поняття мовних стратегій і тактик. Інтертекстуальність у сучасних текстах. Поняття ідеологем. Загальні особливості тоталітарного дискурсу.

Спічрайтинг: поняття, структура, функції. Спічрайтинг як специфічна PR-

технологія. Поняття спічрайтерського тексту. Оратор і текст. Поведінка оратора і аудиторії. Функції спічрайтера.

Поняття PR-технологій. PR (зв'язки з громадськістю) як умова ефективного функціонування організації. PR як засіб управління репутацією організації. Поняття виборчих технологій. Основні різновиди виборчих технологій. Умови ефективності виборчих технологій. Особливості політичного спічрайтингу. Суб'єкти політичного спічрайтингу. Особливості політичного спічрайтерського тексту. Особливості аудиторій оратора-політика.

Тема 2. Класичний риторичний канон та його основні етапи

Роди та види ораторського мистецтва. Основні форми ораторського монологу: соціально-політичне красномовство, парламентське красномовство, академічне, соціально-побутове, судове, лекційно-пропагандистське, дипломатичне, військове, торговельне (рекламне), церковно-богословське (гомілетика).

Задум, ідея, концепція промови. Інвенція класичної риторики. Тема, її вибір. Основні джерела збирання матеріалу. Елокуція та орнамент. Елоквенція. Стилїстика. Стилї усної і писемної форм мови. Стилї експресивні, описові, функціональні. Акція як складова риторики. Образ оратора. Вимоги до оратора. Зв'язки оратора з аудиторією (звуковий, візуальний та ін.).

Логос як категорія класичної риторики. Логічність як основна ознака промови і тексту. Етос як моральний принцип. Три категорії риторики як три наукові критерії, фільтри для промов: істинності (логос), щирості (етос), відповідності мовної поведінки (пафос). Топос як опорна точка певної теми. Топос як орієнтир, схема викладу.

Закони риторики. Концептуальний закон як винайдення задуму, ідеї (створення концепції). Концепція як першооснова мисленнєво-мовленнєвої діяльності. Закон моделювання аудиторії. Стратегічний закон. Тактичний закон. Аргументація і активізація мислення та почуттєво-емоційної діяльності аудиторії як складові цього закону. Мовленнєвий закон. Закон ефективної комунікації. Феномен «ораторського шоку». Системно-аналітичний закон.

Тема 3. Взаємодія оратора та аудиторії

Функції оратора. Вимоги до оратора. Індивідуально-психологічні якості та мовні типи оратора. Фази та етапи діяльності оратора.

Поняття «аудиторія» та її ознаки: соціально-демографічні, індивідуально-особистісні, соціально-психологічні, формально-ситуативні. Характеристика мотивів діяльності аудиторії: матеріальних, духовних (інтелектуальних, естетичних, моральних). Фази стану уваги аудиторії. Увага як складова психологічної характеристики аудиторії, її види та властивості. Фази стану уваги аудиторії під час промови оратора.

Суб'єктивні та об'єктивні перешкоди контакту аудиторії та оратора та способи їх подолання. Подолання психологічних бар'єрів в аудиторії. Типи аудиторії за ставленням до оратора або промови.

Тема 4. Стратегія і тактика оратора

Стратегія оратора, її місце і значення в діяльності оратора. Структура й етапи побудови стратегії. Зміст роботи оратора по розробці концепції, завдання й надзавдання промови. Побудова тези виступу. Тактичні помилки, шляхи їх усунення.

Тактика оратора. Головні елементи тактики. Визначення принципів, способів, прийомів тактики. Прийоми викладення інформації в промові оратора. Засоби активізації слухачів як прояв тактики оратора. Особливості способів реалізації стратегії у тактиці виступу. Тактичні помилки, шляхи їх усунення. Виправдання. Метушливість. Монотонність. Відсутність пауз. Монологічність. Невдале завершення.

Тема 5. Аргументація у публічному виступі

Формально-логічні закони мислення. Методи викладу матеріалу: дедуктивний, індуктивний, аналогічний, стадійний, концентричний. Доказ як форма мислення. Сутність й структура логіко-мовленнєвого доказу.

Правила й помилки висунення тези. Теза. Аргументація. Демонстрація. Правила доказу. Правила по відношенню до тези, аргументів, демонстрації. Помилки висунення тези, аргументації та демонстрації. Методи доведення.

Правила добору аргументів. Правила й помилки демонстрації. Теза і аргумент як основні категорії диспозиції. Демонстрація. Види та засоби аргументації. Логічна аргументація: закони тотожності, суперечності, виключення третього, достатньої підстави. Логічні помилки. Традиція, авторитет, інтуїція, віра, здоровий глузд, смак та інші засоби аргументації.

Спростування. Способи спростування. План промови, види планів. Композиція промови. Основні частини промови (вступ, виклад, висновки), їх характеристика. Типи висновків, доцільність їх застосування.

Тема 6. Культура і стиль мови

Загальні ознаки мовної культури оратора. Поняття «культура мови». Характеристика мовленнєвого закону. Загальні ознаки мовної культури оратора.

Образність мови: засоби її створення. Стилистичні фігури. Види тропів та фігур. Фігури слова і фігури мовлення. Анафора, антитеза, літота, метафора, риторичне питання, літота, синекдоха, метонімія, алітерація, асонанс, гіпербола, епітет і т. ін. Інші мовні засоби виразності: фразеологічні одиниці, крилаті слова, анаграма, наслідування, цитати, афоризми, прислів'я, мистецтво звукопису. Риторичний аналіз промови. Самоаналіз (синтетична та аналітична оцінки). Критерії культури мови, мовні помилки.

Поняття «стиль публічного виступу». Види стилів. Умови вибору стилю промови. Індивідуальний стиль оратора, проблеми його створення і шляхи оволодіння ним.

Поняття й категорії техніки мовлення. Характеристика голосу як інструменту оратора. Інтонаційно-виразні прийоми, їх місце й специфіка в переконанні аудиторії.

Логіко-інтонаційні принципи промови. Міміка та жести. Мовні ноти: призначення, зміст. Правила роботи з мовними нотами.

Змістовий модуль 2. Практична риторика

Тема 7. Полемічна майстерність

Полеміка як форма ораторського мистецтва: сутність, принципи, прийоми. Культура полеміки. Спор. Форма проведення спору. Усні та письмові спори. Спори організовані й неорганізовані. Повага до опонента. Основні вимоги культури спору: предмет спору, визначення позицій полемістів, правильне оперування поняттями в спорі, уміння переконувати.

Види полемічних «хитрощів» у полеміці. Дозволені і недозволені хитрощі в дискусії. Ставка на оманливий сором. Підмазування аргументів. Посилання на вік, освіту, положення. Заведення розмови в бік. Переведення дискусії на протиріччя між словом і ділом. Самовпевнений тон. Насмішка, різка негативна оцінка висловлених суджень, образлива репліка і т. ін.

Характеристика запитань і відповідей у полеміці. Види запитань і відповідей. Класифікація запитань. Уточнюючі і доповнюючі запитання. Прості й складні. Коректні і некоректні запитання. Доброзичливі й недоброзичливі. Гострі запитання.

Тема 8. Промова

Мета публічного виступу. Подія та повідомлення. Промова. Типологія красномовства. Основні види красномовства. Ділове красномовство, його структура і мовні ознаки. Етапи ділового спілкування. Академічне красномовство, його специфіка та основні форми. Судове красномовство. Політичне, дипломатичне, військове

красномовство. Духовна промова, її специфіка. Побутове спілкування. Мовний етикет.

Монологи та діалоги. Діалогічне красномовство. Похвальне (епідектичне) красномовство. Еристика (дебати, полеміка, диспут). Інформаційна, спеціальна промова. Протокольна, траурна, урочиста промови, як різновиди спеціальної промови. Неформальна промова. Самопрезентація як жанр.

Типи мовлення: монолог, діалог, полілог, монолог з елементами діалогізації. Види публічних виступів за умовами виголошення, за змістом та психологічними мотивами. Зв'язок між типами мовлення і видами публічних виступів. Поняття про дебати, дискусію, полеміку, мітингову та суспільно-політичну промову тощо. Типи мовлення і види виступів відповідно до сфер спілкування: політика, економіка, бізнес, культура, адміністрування тощо.

Тема 9. Написання публічної промови

Вступ як засіб встановлення контакту з аудиторією. Основна частина як уособлення суті промови. Підсумок промови.

Моделі основної частини: демонстративна, інформаційна, урочиста, така, що переконує. Особливості синтаксису промови.

Умови ефективності ілюстративних матеріалів. Правила здійснення коментарів до візуальних матеріалів.

Тема 10. Специфічні риси політичного спічрайтингу

Промова як засіб ідентифікації, взаємного визнання кандидатом та виборцями спільності цілей та намірів. Лексика публічної промови. Політичні метафори як основа політичної риторики. Основні стратегії й тактики політичного дискурсу. Подолання когнітивного дисонансу. Невербальні засоби комунікації: їх роль у досягненні мети промови. Жести. Міміка. Зовнішній вигляд оратора.

Психологічні засади спічрайтингу. Увага, пам'ять, інтерес, рівні сприйняття інформації як психологічні чинники та їх урахування при написанні та виголошенні промови. Соціологічні засади спічрайтингу. Соціологічні чинники забезпечення ефективного мовленнєвого впливу: вік, стать, професія, мова, віросповідання, місце проживання, національна приналежність тощо. Етика публічного виступу.

Планування публічних виступів. Визначення місця та часу здійснення промови. Аналіз аудиторії.

Тема 11. Прес-конференція як різновид спічрайтерської діяльності

Поняття прес-конференції. Етапи організації. Фактори, що визначають бажаність проведення прес-конференції. Розробка програми прес-конференції. Визначення кола запрошених. Підготовка опорних матеріалів до прес-конференції. Зручність наочного матеріалу. Структура брошури.

Місце оратора на прес-конференції. Жести та міміка, що є небажаними для використання оратором. Визначення оптимального часу для закінчення прес-конференції.

Активний характер успішного діалогу. Інтерпретація зауважень опонента. Використання опорних фраз. Використання логічної дифузії.

4. Порядок оцінювання результатів навчання

Система оцінювання сформованих компетентностей у студентів враховує види занять, які згідно з програмою навчальної дисципліни передбачають лекційні, семінарські, практичні заняття, а також виконання самостійної роботи. Оцінювання сформованих компетентностей у студентів здійснюється за накопичувальною 100-бальною системою. Відповідно до Тимчасового положення "Про порядок оцінювання

результатів навчання студентів за накопичувальною бально-рейтинговою системою" ХНЕУ ім. С. Кузнеця, контрольні заходи включають:

поточний контроль, що здійснюється протягом семестру під час проведення лекційних, практичних, семінарських занять і оцінюється сумою набраних балів (максимальна сума – 60 балів; мінімальна сума, що дозволяє студенту скласти іспит, – 35 балів);

модульний контроль, що проводиться у формі контрольної роботи як проміжний міні-екзамен з ініціативи викладача з урахуванням поточного контролю за відповідний змістовий модуль і має на меті *інтегровану* оцінку результатів навчання студента після вивчення матеріалу з логічно завершеної частини дисципліни – змістового модуля;

підсумковий/семестровий контроль, що проводиться у формі семестрового екзамену, відповідно до графіку навчального процесу.

Порядок проведення поточного оцінювання знань студентів. Оцінювання знань студента під час семінарських, практичних занять та виконання індивідуальних завдань проводиться за такими критеріями:

Оцінювання знань студента під час семінарських, практичних занять та виконання індивідуальних завдань проводиться за такими критеріями: глибина і міцність знань, рівень мислення, вміння систематизувати знання за окремими темами, вміння робити обґрунтовані висновки, володіння категорійним апаратом, навички і прийоми виконання практичних завдань, вміння знаходити необхідну інформацію, здійснювати її систематизацію та обробку, самореалізація на практичних та семінарських заняттях.

Поточний контроль успішності навчання у формі проведення письмової контрольної роботи, що фіксує опанування теоретичного матеріалу, здійснюється на лекційному занятті 2 рази за семестр.

Максимально можлива кількість балів за поточний контроль упродовж семестру – 60 балів.

Підсумковий контроль успішності навчання студентів з дисципліни «Ораторське мистецтво та спічрайтинг» та рівня сформованості у них компетентностей, які підтримуються даною компонентою навчального плану, проводиться у формі семестрового екзамену відповідно до графіку навчального процесу спеціальності.

Підсумковий контроль знань та компетентностей студентів з навчальної дисципліни здійснюється на підставі проведення семестрового екзамену, завданням якого є перевірка розуміння студентом програмного матеріалу в цілому, логіки та взаємозв'язків між окремими розділами, здатності творчого використання накопичених знань, вміння формулювати своє ставлення до певної проблеми навчальної дисципліни тощо.

Екзаменаційний білет охоплює програму дисципліни і передбачає визначення рівня знань та ступеня опанування студентами компетентностей.

Кожен екзаменаційний білет складається із 3 практичних ситуацій (стереотипне, діагностичне та евристичне завдання), які передбачають вирішення типових професійних завдань фахівця на робочому місці та дозволяють діагностувати рівень теоретичної підготовки студента і рівень його компетентності з навчальної дисципліни.

Результат семестрового екзамену оцінюється в балах (максимальна кількість – 40 балів, мінімальна кількість, що зараховується, – 25 балів) і проставляється у відповідній графі екзаменаційної "Відомості обліку успішності".

Студента слід **вважати атестованим**, якщо сума балів, одержаних за результатами підсумкової/семестрової перевірки успішності, дорівнює або перевищує 60. Мінімумально можлива кількість балів за поточний і модульний контроль упродовж семестру – 35 та мінімумально можлива кількість балів, набраних на екзамені, – 25.

Підсумкова оцінка з навчальної дисципліни розраховується з урахуванням балів, отриманих під час екзамену, та балів, отриманих під час поточного контролю за накопичувальною системою. Сумарний результат у балах за семестр складає: "60 і

більше балів – зараховано", "59 і менше балів – не зараховано" та заноситься у залікову "Відомість обліку успішності" навчальної дисципліни.

Розподіл балів за тижнями

(вказати засоби оцінювання згідно з технологічною картою)

Теми змістового модуля			Лекційні заняття	Практичні заняття	Перевірка есе	Аналітична доповідь	Дебати (полеміка)	Письмова контрольна робота	Усього
Змістовий модуль 1.	Тема 1	1 тиждень	0,3	0,3			3		3,6
	Тема 2	3 тиждень	0,3	0,3		3			3,6
	Тема 3	5 тиждень	0,3	0,3				3	3,6
	Тема 4	7 тиждень	0,3	0,3	12		3		15,6
	Тема 5	9 тиждень	0,3	0,3		3			3,6
	Тема 6	11 тиждень	0,3	0,3				3	3,6
Змістовий модуль 2.	Тема 7	13 тиждень	0,3	0,3			3		3,6
	Тема 8	14 тиждень		0,3		3			3,3
	Тема 9	15 тиждень	0,3	0,3			3		3,6
	Тема 10	16 тиждень		0,3		3			3,3
	Тема 11	17 тиждень	0,3	0,3	12				12,6
	Іспит								40
Усього									100

Шкала оцінювання: національна та ЄКТС

Сума балів за всі види навчальної діяльності	Оцінка ЄКТС	Оцінка за національною шкалою	
		для екзамену, курсового проекту (роботи), практики	для заліку
90 – 100	A	відмінно	зараховано
82 – 89	B	добре	
74 – 81	C		
64 – 73	D		
60 – 63	E	задовільно	не зараховано
35 – 59	FX	незадовільно	
1 – 34	F		

5. Рекомендована література

Основна

1. Ораторське мистецтво : Підручник / М. П. Требін, Г. П. Клімова, Н. П. Осипова та ін. ; за ред. М. П. Требіна і Г. П. Клімової. – Х.: Право, 2013. – 208 с.
2. Стернин И. А. Практическая риторика : Учеб. пособие для студ. вузов. – М. : Академия, 2012. – 272с.
3. Тарасенко І. В. Риторика. Конспект лекцій / І. В. Тарасенко, О. М. Сахань. – Харків: Вид. ХНЕУ, 2008. – 140 с.

Додаткова

4. Бредемайер Карстен. Искусство словесной атаки. Практическое руководство / Карстен Бредемайер ; пер. с нем. – М. : Альпина Бизнес Букс, 2006. – 187 с.
5. Бут У. К. Исследование. Шестнадцать уроков для начинающих авторов / У. К. Бут, Г. Дж. Коломб, Дж. М. Уильямс ; пер. с англ. А Станиславского. – М. : Флинта, Наука, 2007. – 360 с.
6. Китчен Ф. Паблик рилейшенс: принципы и практика: Учеб. Пособие для вузов. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2004. – 454 с.
7. Куньч З. Українська риторика: історія становлення і розвитку [Текст]: навч. посіб. / Зоряна Куньч; Нац. ун-т «Львів. Політехніка». – Львів : Нац. ун-т «Львів. Політехніка», 2011. - 244 с.
8. Леммерман, Хайнц. Уроки риторики и дебатов. Искусство красноречия. Техника аргументации. Практ. примеры и тренинг / Хайнц Леммерман ; [пер. с нем. И. В. Вольнодумского]. – М. : Уникум Пресс, 2002. – 330 с.
9. Мацько Л. І. Риторика [Текст]: Навч. посібник / Л.І. Мацько, О.М. Мацько. – К.: Вища школа, 2003. – 311 с.
10. Поварнин С. И. Спор. О теории и практике спора. – М. : Флинта, Наука, 2009. – 120 с.
11. Риторика : навч.-метод. посіб. / О.Г. Романовський, Н.В. Середа, О.В. Квасник та ін. – Х.: НТУ «ХПІ», 2008. – 160 с.
12. Сагач, Г.М. Ділова риторика: мистецтво риторичної комунікації [Текст]. Навч. посібник / Г.М. Сагач. – К.: Вид-во «Зоря», 2003. – 255 с.

Інформаційні ресурси

13. Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця: офіційний сайт. Персональні навчальні системи: Ораторське мистецтво та спічрайтинг. – Режим доступу: <https://pns.hneu.edu.ua/course/view.php?id=4790>
14. Бібліотека ім. В. Вернадського – Режим доступу : <http://www.nbu.gov.ua>.
15. Інститут філософії ім. Г. Сковороди – Режим доступу : <http://www.filosof.com.ua>.
16. Найвидатніші філософи світу та України – Режим доступу : <http://philsci.univ.kiev.ua/biblio/dict.html>.
17. Справочные материалы, учебники, хрестоматии, енциклопедии [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.philosophy.ru/edu/ref/ref.html>.
18. Тексты. Философия XX–XXI вв. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.oba.wallst.ru/library/tema/sc/filos/for/xx_age.htm.
19. Философия без границ [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://platon.net>